

Romanipuvut Suomen kansallismuseon kokoelmissa

Suomalainen romanipuku on kansainvälisessä vertailussa ainutlaatuinen: missään muualla eivät romanit ole luoneet yhtä omaleimaista pukeutumiskulttuuria, vaikka eroa valtaväestön pukeutumiseen melkein aina onkin. Suomessa on syntynyt romanien oma heimopuku, joka eriytyi 1900-luvun aikana yleisestä suomalaisesta vaatetuksesta noudattaen omia sääntöjään ja tyyliään, mutta reagoiden kuitenkin ympäröivän yhteiskunnan muoteihin. Romaneille itselleen romanipuku, erityisesti romaninaisen puku on yksi tärkeimmistä oman etnisen identiteetin vahvistajista. (kuva 1).

Artikkelissa käsitellään suomalaisen romanipuvun kehitystä ja sitä, miten Kansallismuseon kansatieteellisissä kokoelmissa oleva romanikokoelma heijastaa tätä kehitystä. Pääosassa on romaninaisen puku, joka sillä se eroaa eniten valtaväestön vaatetuksesta. Sitä on myös eniten tutkittu; miehen puvusta on vähemmän tietoja. Sama tilanne heijastuu myös kokoelman rakenteessa: romaninaisen vaatekappaleita kokoelmassa on 108 mutta miehen vain 14 kappaletta.

Kuva 1.

Romaninaisen asu Kansallismuseon vuonna 2000 valmistuneessa perusnäyttelyssä. Puku edustaa 1990-luvun loppua. Kuva: Markku Haverinen 2007.

Historiallinen tausta

Romanit saapuivat Suomeen 1500-luvun puolivälissä. Vanhin kuvaus romanien vaatetuksesta on peräisin vuodelta 1780, jolloin Kristfrid Ganander kirjoitti:

”Miesten vaatetuksena on pitkä, väljä kauhtana tai vyötäisille ulottuva takki, väriltään harmaa tai sininen; pitkät housut. Jalkineina heillä on enimmäkseen korkeakantaiset saappaat tai tylppäkärkiset avarat kengät, joissa on korkeat korot ja hihnat. Heillä on aina päässä kulunut vanha riippuvalierinen hattureuhka ja kupeella iso hirveä puukko sekä kainalossa yhtä hirvittävä ruoska, jossa on kalisevia rautarenkaita ja päässä rauta-, kupari- tai messinkinuppi ...

”Heidän naisväkensä on pukeutunut erikoisella omalaatuisella tavalla. Päässä heillä on kiedottuna liina tai jokin vanha tykkimyssy. Mustat hiuksensa he pitävät riippumassa korvilla ja kasvoilla. Olkapäille, hartioille ja rinnalle he kietovat merkillisellä tavalla mustaraitaisen villavaipan, joka on samalla kertaa päällynnuttu, röijy ja saali, jopa kehtokin, jossa he kantavat ja riiputtavat lapsiaan ja porsaitaan sekä edessä että takana; sillä se on niin ommeltu ja kiinnitetty, että se on auki edessä rinnalta että takana hartioilta, ja kädet ovat vapaina. Usein näkee, että mustalaisnaisella on selässä kaksi lasta ja juottoporsas sekä edessä imevä lapsi. Samalla tämä vaippa on varastohuoneena eli aittana, mikäli naisella ei ole lapsia, sillä povelleen ja selkäänsä hän pistää niin juustoa, lihaa ja leipää kuin silakkaa, sianlihaa ja voitakin, villoja, pellavia ja riepuja, mitä vain käsiinsä saa: sillä näkipä mustalaisnainen sisällä ollessaan toisten koskettavan mitä tahansa, hän pyytää saada kaikesta osan, olkoon sitten ruoka tai vaatteet. Tämä vaippa on niin höllästi ja huolimattomasti hänen päällään, että rinta ja käsivarret ovat olkapäihin asti paljaina, eikä hänellä ole [sen alla] muuta kuin paita. Heidän hameensa ovat raidalliset tai punaiset; sukat ovat myös punaiset, ja jalassa on suuret avonaiset korkokengät. Vanhoilla mustalaisvaimoilla on vyötäisillä kaksi isoa nahkakukkaroa tai taskua, sillä he ovat usein koko perheen rahastonhoitajia. He säilyttävät rahoja, jotka enimmäkseen ovat hopea- tai kuparikolikoita, usein monia satoja taalereita.”¹

Edellä olevasta voi todeta, että romanivaatetus erosi jo 1700-luvulla valtaväestön pukeutumisesta. Huomiota herättää naisten tapa pitää hiukset korvilla ja kasvoilla. Valtaväestön keskuudessa hiusten pitäminen auki oli sopivaa vain naimattomille naisille; naineen naisen tuli sitoa ja peittää hiuksensa. Villavaipan käyttö suojana ja kantovälineenä on sekin erikoista. Nykyiseen romanipukeutumiseen paljastuu suuri ero, kun kirjoittaja kuvaa naisten esiintyneen ”rinta ja käsivarret olkapäihin asti paljaina, päällä vain paita”. Nykyinen romanipuku on hyvin peittävä eikä esimerkiksi käsivarsia saa paljastaa. Romanikulttuurissa on omat sääntönsä liittyen puhtauteen, siveyteen sekä vanhempien kunnioitukseen. Säännöt vaikuttavat myös pukeutumiseen: häveliäisyysvaatimusten vuoksi naisen on puvullaan peitettävä vartalonsa muodot, käsivarret ja sääret.

Romanien asujen näyttävyys, kirkkaat värit ja hienot materiaalit ovat herättäneet huomiota. Suomalainen kansa oli kasvatettu säädynmukaiseen pukeutumi-

¹ Lainausta artikkelista Aulis Joki: Kristfrid Gananderin mustalaistutkimielmä. *Virittäjä* 1/1956.

seen, jota romanit eivät noudattaneet. Tästä aiheesta on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keräykseen tullut Paavo Korhosen, ”Vihta-Paavon”, haukkumaruno vuodelta 1848:

Kysyppä kylän ukoilta,
Mist’ on muona Mustalaisen,
Mistä kaikki vaatevärkki,
Koreutensa kotoisin?
Heil’ on kyllä herrasnuttu,
Mutt’ on mustalaiskujeita;
Heill’ on paita palttinasta,
Vaan on alla narrin nuttu,
Heill’ on vielä herrashuivi,
Vaik’ on kohta korpin kaula.²

Sama teema toistuu vuonna *Suomettaressa* 1863 julkaistussa A. Parkkosen kirjoituksessa ”Mustolaisista Viipurin läänissä”:

”Moni Mustolainen, niinhywin mies kuin waimo, käypi myös ihan parassa wallaswäen waatteessa, ja jokainen sen tietää, ettei Mustolaisilla ole halua ollenkaan työntekoon eikä siis mitään rehellistä rahan pyyntöä, joka hälle antaisi tilaisuuden niin reimasti elää.”³

1800-luvun lopun romanikulttuuriin laajasti perehtynyt Arthur Thesleff korosti romanien puhtautta ja heidän haluaan olla huoliteltuja:

”Mustalaiset rakastavat tiettyjä värejä, kuten keltaista, vihreää ja punaista, Suomen mustalaiset erityisesti punaista. Mustalaisnaiset käyttävät punaisia tai punaisenkirjavia hartiahuiveja (saaleja), joilla he aina peittävät ylävartalonsa, sekä punaista päällinaa. Miehillä on pitkät, leveät ja punaiset vyöt sekä punaiset kaulaliinat. Suomen mustalaiset käyttävät vähemmän koruja kuin Etelän mustalaiset, tavallisesti vain sormuksia ja korvarenkaita, eivät kolikoita.”⁴

Korut ovat olleet kiertolaisryhmille perinteisesti tärkeä tapa varmistaa omaisuuden kulku turvallisesti mukana ja muodossa, joka paitsi säilyttää arvonsa, on myös aina muutettavissa rahaksi. Suomessa ei kuitenkaan ole juuri käytetty Keski- ja Etelä-Euroopan romanien suosimia rahakoruja.⁵

J. R. Aspelin kertoo *Uudessa Suomettaressa* 1894–95 julkaistussa kirjoitussarjassaan seuraavaa:

² *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 10.

³ *Suometar* 26.5.1863 (n:o 41).

⁴ Lainaus teoksesta Panu Pulma: *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipoliitikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Historiallisia tutkimuksia 228. Helsinki : SKS 2006, 52.

⁵ Idem.

”Eräässä mustalaistappelussa Tampereella 1852 tuli yksi miehistä murhatuksi. Juttuun sekaantuneilla miehillä oli pukuna lyhyt siniruutuinen röjy taikka röija ja päällystakki sekä harmaat housut; naisilla kellä punaraitainen villahame, siniruutuinen röjy, siniruutuinen liina kaulassa ja musta pumpuliliina päässä, kellä ruskean- ja vihreänkarvainen pumpulihame, harmaapohjainen sini- ja punaraitainen liina päässä ja punaruutuinen shaali hartioilla, kellä sinipohjainen pumpulihame, punaruutuinen musta- ja valkoraitainen villashaali hartioilla, ranskalainen punapohjainen, erivärisillä lehdillä painettu liina päässä. Lohtajan mustalaisnaisella oli alushameena ns. kaapu, joka riippui hartioilta alas. Se oli leveäraitainen, joka toinen raita punainen, joka toinen musta tai vihreä. Kaavun päällä oli ronkkahame. Rintalastaan nainen kantoi kaavun alla ja kaavussa oli reikä, josta lapsi saattoi pistää ulos päänsä. Muutamilla oli säkin tapainen kaulus, jossa riippui toinen lapsi niskassa, toinen rinnoilla. Tanssissa oli naisten kengissä hyvin korkeat ja suipot korot. Mouhijärvellä pitivät, sanotaan, mustalaiset vaatteensa puhtaina. Heillä oli avarat paidanhiat, rantioilla rypytyt ja tikkauksilla varustetut punaraitaiset hameet ja vaipat yllä. Sortavalan pitäjässä sanottiin aikanaan olleen n. 200 mustalaista, joiden nähtiin valkoisissa vaipoissaan majailevan metsiköissä teiden varsilla.

”Naiset rakastivat flammuväristä leveäraitaista villakangasta – ’mustalaisranteista’ on moniaalla maassamme kankaan tunnettu nimitys – ja maksoivat siitä hyvänkin hinnan. Jaloissa käyttivät puukenkiä, joiden korot olivat tavattoman korkeat ja suipot. Omituinen päällyys ulottui talvella kuten kesälläkin vain vähän yli varpaiden, jotta kengät vaivoin pysyivät jalassa. Tupaan tulivat avopäin pikimustat hiukset hajallaan hartioilla, mutta ulkona käyttivät liinaa...

”Paimelan Kallea Hollolassa pidettiin lehtori Lillen lapsuuden aikoina suurena mustalaisyksinä. Markkinoilla hän esiintyi mahtavana ja herramaisesti komeassa, suurilla messinkinapeilla varustetussa takissa, taskussa kello vitjoineen ja päässä hattu tai lakki. Jos joku pistellen arveli, että olihan hän mustalainen, niin ojensi Valko-Kalle ylpeästi vartaloaan ja vastasi kopeasti: ’Niin, minä olen mustalainen, mitä sinulla siitä?’ Loviisan markkinoille tullessaan olivat hänen naisensa olleet jonkinmoisisissa vallasväen puvuissa, ketunnahkaisissa päällysvaateissa, moninkertaiset kultavitjat kaulassa ja sormuksia joka sormessa.”⁶

1900-luvun alussa romanipuku alkoi eriytyä yhä enemmän valtaväestön pukeutumisesta. Pitkä hame, röjy ja esiliina olivat 1800-luvulla tavallisia naisten pukimia Suomessa, mutta valtaväestön siirtyessä uusiin malleihin romanit pitivät entiset asun osat (kuva 2). 1920- ja 1930-luvuilta lähtien niissä alettiin käyttää entistä hienompia kankaita. Yleinen muoti vaikuttaa mm. värisävyjen valintaan, mutta ennen kaikkea romaneilla on oma muotinsa, joka elää jatkuvasti. Muotia ovat muokanneet mm. romanien käyttämät ompelijat.⁷ Vuosikymmenten aikana hameen kangasmäärä on kasvanut, esiliinan ja röijyn pitsien ja röhkelöiden määrä lisääntynyt ja kankaat tulleet koko ajan näyttävämmiksi.

Romanien pukeutumisessa on ollut eroja eri puolilla Suomea. Pohjanmaalla ei ”valkolaisittain” pukeutumista ennen pidetty yhtä pahana kuin muualla. Syynä oli

⁶ J. R. Aspelin: Suomen mustalaiset. *Uusi Suometar* 1894–95.

⁷ Anna Maria Viljanen-Saira: *Kultaiset korvarenkaat: mustalaisten kulttuuri ja käsityöt*. Helsinki, Otava 1986, 49.

se, että sikäläiset romanit olivat usein maanviljelijöitä. Valtaväestön asun käyttöä kutsuttiin pukeutumiseksi ”talonpoikaisiin hameisiin”. Itä- ja Pohjois-Suomessa puolestaan säilyivät vanhakantaisemman piirteet pisimpään. Karjalaisten romaniain huipeissa ja esiliinoissa näkyi itäinen vaikutus. Etelä-Suomessa taas on käytetty ”hienompia” kangaslaatuja ja asut ovat vaikuttaneet ylellisemmiltä. Nykyisin erot maan eri osien välillä ovat vähäisiä.⁸

Kuva 2. Romaninainen povaa kädestä. Vuosi on 1896; romaninaisen asussa ei ole juuri eroa valtaväestön pukeutumiseen. Kuva: Harry Hintze, Punkaharju. Museoviraston kuvaarkisto.

⁸ Viljanen-Saira 1986, 48.

Pitkään vaatteet teetettiin romanipukuihin erikoistuneilla ompelijoilla, jotka olivat valtaväestön edustajia. Vaatteita on myös tehty itse, ja 1970-luvulla alettiin järjestää romaneille ompelukursseja, joilla keskityttiin romanipukujen valmistamiseen. 1940-luvulta on kuvaus röijyn valmistamisesta:

”Röijyn tarvitsija hakeutui markkinoilla tai muussa yhteydessä ompelutaitoisen mustalaisnaisen luo röijytarpeet mukanaan. Ompelija otti mitat ja leikkasi röijyn kesäaikana esimerkiksi nurmikolla. Röijy harsittiin ja kun osuttiin yöpaikkaan, jossa oli ompelukone, ommeltiin valmiiksi. Lopuksi kaulukseen ja helmaan kiinnitettiin röijyn omistajan itse virkkaamat pitsit.”⁹

Kansatieteen keruuarkiston kyselyn A17 vastauksista löytyy kuvaus siitä, miten kertoja ompeli hameen romaninaiselle:

”Kerran minä ompelin mustalais-lidalle hameen. Hän oli pitkä, vanha nainen. Kangas oli kaksilevyistä mustaa villakangasta ja sitä oli 4 kertaa hameen pituus. Kauhistelin, että eihän näin paljon panna yhteen hameeseen, mutta hän käski vaan ompelemaan koneella yhteen. Itse hän laskosti näppärästi vyötärölle koko kangasmäärän. Nappi kaulukseen ja sitten sovitetiin. Se kävi niin, että hän otti sormenpäillä toisen puolen helmasta ja nosti niin ylös kuin ylettyi. Helma laskeutui pehmeästi koko pituuden, ja siitä tuli sellainen kuin pitikin.”¹⁰

Suurin vaikutus romanipuvun kehitykseen viimeisten vuosikymmenien aikana on ollut romanien taloudellisen tilanteen ja yhteiskunnallisen aseman paraneomisella. Kiertäminen loppui 1960-luvulla, ja vaikka asuntotilanne vielä pitkään pysyi huonona, oli mm. vaatteiden peseminen helpompaa. Vuonna 1971 sosiaalihallituksen yleiskirjeessä annettiin kunnille ohje myöntää huoltoapua naisen romanipuvun hankkimiseen. Ohje liittyi romanien asemaa parantamaan pyrkiviin toimenpiteisiin.¹¹ 1970-luvulta lähtien järjestetyt ompelukurssit ovat nekin vaikuttaneet malleihin, ja 1970-luvulla alettiin myös tuoda kankaita ulkomailta, mm. Turkista ja Ranskasta. Materiaalien parantunut saatavuus on mahdollistanut entistä upeammat asut.¹²

Romanipuvun käytöstä

Naiset pukevat romanipuvun nykyisin tavallisesti 14–24 vuoden iässä, mikä on myöhemmin kuin muutamia vuosikymmeniä sitten: vuonna 1961 puku otettiin käyttöön 12–15 vuoden iässä. Puku merkitsee siirtymistä lapsuudesta aikuisuu-

⁹ Viljanen-Saira 1986, 49.

¹⁰ Kansatieteen keruuarkiston kysely A17 (Hankasalmi, Heinonen). Museovirasto.

¹¹ Romaninaisten perinteiseen pukuun liittyvät toimeentulokäytännöt. *Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita* 12 / 1999.

¹² Julia Laukka: Suomalaisen romaninaisen puvun kehitys 1960-luvulta 2000-luvulle. Pro gradu -työ 2006, Helsingin yliopiston käsityötieteen laitos, s. 54–57.

teen. Nuoruusiässä tytöt käyttävät yleensä pitkää tummaa hametta ja vaaleaa pitkähihaista paitaa. Pienten lasten vaatteet eivät eroa valtaväestön käyttämistä.¹³

Naisen ei ole välttämätöntä pukeutua romanipukuun, mutta jos hän ottaa sen käyttöönsä, sitä on käytettävä aina ainakin vanhempien romanien läsnä ollessa. Asuvalinnan ei kuitenkaan sanota vaikuttavan asemaan yhteisössä. Jos nainen ei käytä varsinaista romanipukua, hänen toivotaan pukeutuvan käsivarret ja sääret peittävään asuun – pitkiä housuja ei sallita. Lyhyeen hameeseen pukeutumista on pidetty häpeänä; vanhempi sukupolvi on kutsunut lyhyttä hametta ja paljaita käsivarsia ”alasti” kulkemiseksi.¹⁴

Romanipuvussa on esiinnyttävä arvokkaasti ja vaatteiden on aina oltava puhtaat ja siistit. Naisen on joka tilanteessa hallittava hameensa: hänen on käveltävä arvokkaasti ja varottava helmallaan koskettamasta miehen jalkaa tai jalkineita. Airi Markkanen mukaan romanihameen helmaan liittyy erityistä voimaa: nainen voi rituaalisesti liata hameenhelmallaan koskettamiaan esineitä. Romaninaisen on myös kannettava asuaan ryhdikkäästi ja hallittava vartalonsa liikkeitä, esimerkiksi istuma-asennon tulee olla siveä.¹⁵

Työpaikassa, jossa käytetään työasua, romaninaisen on huolehdittava, että vanhempi romani ei näe häntä ilman romanipukua. Yhteisö sallii kevyemmän pukeutumisen, jos sairaus vaikeuttaa painavan hameen kantamista.¹⁶

Romanimiehen asu eroaa valtaväestön vaatuksesta vähemmän, mutta siinäkin on oma tyylinsä: miehet käyttävät yleensä pitkähihaista valkoista kauluspaitaa, mustia suoria housuja ja tummaa takkia. Myös romanimieheltä edellytetään soveliasta pukeutumista. Esimerkiksi farmarihousuja ei sovi käyttää, housut eivät voi olla kirkkaanväriset, suosittuja värejä ovat tummansininen, musta, ruskea ja tummanharmaa. Mies ei voi myöskään esiintyä paitahihaisillaan. Paidan päällä tulee olla pikkutakki tai ainakin pitkähihainen villatakki.¹⁷

Juhlapuvulla ja arkipuvulla ei romanikulttuurissa ole selvää eroa. Suuriin juhliin kuten hautajaisiin on teetetty uusi röijy ja esiliina, jotka sitten on siirretty arkikäyttöön.¹⁸

Pyykinpesuun romaneilla liittyy monia sääntöjä. Pyykit lajitellaan sen mukaan, millä tavoin likaisia (rituaalisesti) ne ovat. Samoin lasten, vanhusten, miesten ja naisten vaatteet pestään erillään. Alusvaatteita ei voi pestä päällysvaatteiden kanssa, eikä niitä saa olla kuivumassa näkyvällä paikalla. Ne kuivataankin usein lakanoiden ja pyyhkeiden alla. Säännöt hidastavat pyykinpesua, mikä on aiheuttanut ongelmia taloyhtiöissä.¹⁹

¹³ Airi Markkanen: *Luonnollisesti. Etnografinen tutkimus romaninaisten elämästä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 33 (2003), s. 129.

¹⁴ Martti Grönfors: *Suomen mustalaiskansa*. Helsinki: WSOY 1981, s. 169; Laukka 2006, 16–17; Markkanen 2003, 133, 235.

¹⁵ Markkanen 2003, 134.

¹⁶ Grönfors 1981, 17; Markkanen 2003, 131–133.

¹⁷ Grönfors 1981, 169.

¹⁸ Markkanen 2003, 131.

¹⁹ Laukka 2006, 19.

Kansatieteen keruuarkiston kyselyn A17 vastauksissa käsitellään myös romanien pyykinpesua kiertolaisaikaan:

”Mustalaisilla oli jopa pyykin pesussa poikkeus suomalaisiin nähden. Kun mustalaisnainen pesi perheensä pyykkiä niin hän aina pesi aivan erillään miesten sekä naisten vaatteet jopa kuivasikin erillään ja eri paikassa.”²⁰

Voi vain kuvitella, miten hankalaa tämän on täytynyt olla. Kyselyvastaajat tuntevat kuitenkin olevan yksimielisiä siitä, että romanit olivat aina siistejä ja kulkiivat puhtaissa vaatteissa.

Romaniniaisilla on pitkät hiukset, jotka varsinkin vanhempien naisten on pidettävä kiinni. Voimakasta ehostusta ei pidetä romaniniaiselle sopivana.²¹

Romaninaisen puku

Naisen romanipukuun kuuluvat päällyshame, alushame, röjy, aluspaita, esiliina ja huivi sekä korut (*kuvaa 3*).

Seuraavassa käyn läpi Suomen kansallismuseon romanikokoelman vaatteita ja vertailen niistä saatavia tietoja muihin tutkimuksiin romaninaisen puvun kehityksestä viimeisen runsaan 50 vuoden kuluessa. Ensisijainen vertailukohta on Julia Laukan vuonna 2006 valmistunut pro gradu -työ Helsingin yliopiston käsityötieteen laitokselle. Laukka on hankkinut aineistonsa haastatteluilla ja havainnoimalla.

Röijyt, paidat ja päällysvaatteet

Röjy on asun näyttävin osa, jossa on satsattu sekä kankaaseen että koristeisiin. 1960-luvulle saakka kankaat olivat yleensä silkkiä tai puuvillaa, mutta tuolloin tulivat käyttöön nailon ja muut tekokuidut, joita edelleen enimmäkseen käytetään. Pitsejä ja röyhelöitä on käytetty viime vuosikymmeninä runsaasti. 1960-luvulla valkoiset, tehdasvalmisteiset nailonpitsit syrjäyttivät aiemmin käytetyt virkatut pitsit. Uusien, kevyempien röijykankaiden kanssa eivät käsin virkatut pitsit sovi. Vanhemmat naiset käyttivät kuitenkin edelleen perinteisiä röijykankaita ja itse virkatuja pitsejä 1980-luvulle saakka.²²

Pitsit ovat olleet useimmiten valkoisia, joskin mustat pitsit ovat yleistyneet viime vuosina. Ennen niitä käytettiin vain hautajaisröijyissä. Röijykankaiden värit ovat vaihdelleet vallitsevan muodin mukaan. Laukan mukaan röijymallit yksinkertaistuivat 1960-luvulla ja niitä alettiin ommella itse.²³

²⁰ Kansatieteen keruuarkiston kysely A17 (Alatornio, Lohi). Museovirasto.

²¹ Markkanen 2003, 140.

²² Viljanen-Saira 1986, 50.

²³ Laukka 2006, 49.

1900-luvun alkupuoliskolla röjy oli umpinaisempi ja väljempi kuin nykyiset mallit eikä siinä ollut kaulusta, vaan aluspaidan virkattu kaulus nostettiin sen päälle. Koristeena käytettiin samettia ja helmiä, ei pitsiä. Kangas oli usein ruudullista, joko satiinia tai kretonkia (kuva 4).²⁴

Kansallismuseon kokoelmassa on 57 röjyä. Näistä valtaosa (42) on 1990-luvulta. Vanhin on lahjoittajan mukaan 1940-luvulta, yksi on 1960-luvulta ja 1970-luvulta röjyjä on kuusi. Yhdeksän röjyistä on silkkikankaisia, mutta loput ovat erilaisista tekokuitukankaista valmistettuja.

Kuva 3. Romaninaisia vuonna 1919: huivit harteilla, pitkät esiliinat. Vasemmalla olevalla naisella on leveä virkattu kauluspitsi, joka oli tavallinen aina 1960-luvulle saakka. Museo-
viraston kuva-arkisto.

Röijyjen malli on verrattain samanlainen, erot ovat lähinnä koristeröyhelöiden paikassa ja määrässä ja jossain määrin leikkauksessa. Röijyssä on keskellä edessä painonapeilla suljettava halkio. Vyötäröllä on kuminauhakuja ja sauma, johon lieve on ommeltu voimakkaasti poimuttaen, takana lieve laskeutuu kulmikkaasti keskeltä. Kaulus on yleensä laakea ja reunastaan pitsillä somistettu. Hihat ovat poikkeuksetta hyvin väljät. Ne on poimutettu olalta voimakkaasti ja hihansuissa on pitkät resorit, jotka on tehty kokoamalla hihan väljyys joko usealla kuminauhakujalla tai ompeleella, jonka aluslankana on käytetty kumilankaa. Hiha saattaa myös olla koristettu pitsillä tai poimuompeleilla. Joskus hihansuissakin on pitsi tai röyhelö. Röijyn lieve on yleensä suora, mutta joskus myös pykäreunainen. Laukan mukaan pykäreunaisuus oli yleistä ennen 1960-lukua, mutta väheni sittemmin ja korvattiin liepeen helman pitsikoristelulla.²⁵ Liepeen leveys on 1960-luvulla ollut noin 20 cm, mutta kaventunut siitä noin 12–13 senttimetriin. Lähes kaikissa röijyissä on selkäpuolelle vyötärösauman yläpuolelle ommeltu pitsireunainen röyhelö, joka tekee keskellä terävän kulman alaspäin.

Röijyjä tunnetaan neljä perusmallia, joista vanhinta kutsutaan kokettimalliksi. Sen etukappaleessa on kaarroke, jonka alareuna kulkee kädentien puolesta välistä suorana keskelle eteen. Kaarroke on usein koristettu hiuslaskoksin, vohveli- tai smokkipoimutuksin. Kravattimallisessa röijyssä olkasaumoista lähtee molemmin puolin solmiomainen osa, jotka solmitaan keskelle eteen. Nämä kaksi mallia olivat käytössä 1960-luvulla. Uusi malli syntyi, kun pitseistä alettiin koota pitkiä rimpsuja, joissa ne ommeltiin kangaskaitaleisiin ja poimutettiin. Mallia kutsutaan pitsirimpsumalliksi (kuva 5). Rimpsut ommellaan olkasaumoista suoraan tai kaarevasti vyötärölle. Selkäpuolella on rimpsu vyötärösauman päällä.

Näiden mallien lisäksi on olemassa ainakin yksinkertainen puseromalli, jossa ei ole rimpsuja eikä juuri pitsejäkään ja kaulus on huivikaulus. Se tuli uutuutena 1980-luvulla ja oli varsinkin nuorten naisten suosiossa. Paitamallinen röijy tehtiin yleensä paksummasta, näyttävästä kankaasta.

Kokoelmassa eri malleista ylivoimaisesti yleisin on pitsirimpsumalli, jota on 29 kappaletta, kokettiröijyjä on 19, kravattimallia yksi ja paitamallia kolme. Yksi röijyistä on päällysröijy, ja neljä röijyistä ei ole luokiteltavissa edellä mainittuihin tyyppeihin. Kokettiröijy [Kansallismuseon kokoelmissa numero] 10474:2 edustaa vanhempaa tyyliä: se on muita röijyjä väljempi ja sen kaulus on erilainen: se on tehty suorasta kaitaleesta poimuttamalla pääntiehen.

Julia Laukan mukaan röijyjen värit olivat 1960-luvulla vaaleita: valkoisia, vaaleansinisiä, vaaleankeltaisia. 1970-luvulla muotia olivat kirkkaat, loistavat värit: keltainen, vihreä, sininen ja vaaleanpunainen. Kankaat olivat kiiltäviä, usein kukkakuosisia. 1970-luvulla röijyn lieve lyheni ja pitsikoristelu lisääntyi. 1980-luvulla materiaalit olivat loistokkaita, värit pastellisävyjä: vaaleanpunainen, vaaleankeltainen, vaaleansininen, valkoinen, kankaat olivat kullalla ja hopealla koristettuja, kuvioina kukkia, palloja ja raitoja. Röijyissä käytettiin puuvilla-, silk-

²⁵ Laukka 2006, 49.

*Kuva 4. Romanipukuja vuonna 1936. Takana keskellä selvä kokettimallinen röjy. Museo-
viraston kuva-arkisto.*

ki-, tekokuitu- ja sekoitekankaita: brokadia, kretonkia ja sifonkia sekä juhlaröijyissä myös paljettikankaita, joita hankittiin Sveitsistä, Ranskasta, Turkista ja Dubaista. 1990-luvulla käytettiin väreinä kultaa, hopeaa, sinistä ja valkoista, kiiltäviä ja kuviollisia kankaita. 2000-luvulla ei ole enää käytetty kiiltäviä kankaita, sen

sijaan hyvin rohkeita ja tummia värejä: sinistä, violettia, mustaa, punaista, uusina vihreää ja ruskeaa. Aikaisemmin mustaa on käytetty vain hautajaisissa. Tummissa röjyissä pitsit voivat olla valkoiset tai mustat. Kankaita tuodaan edelleen ulkomailta, mutta nykyisin myös Suomesta saa sopivia kankaita.²⁶

Kokoelman röjyissä väriskaala on hyvin vaalea, mutta vuosikymmenien muotivärit näkyvät röjyjkankaista hyvin. Vuonna 1976 kokoelmiin tullessa röjyissä on

Kuva 5. Pitsirimsumalli Kansallismuseon kokoelmista (10976:3). Kuva: Suomen kansallismuseo / kansatiede.

²⁶ Laukka 2006, 48–49, 57, 61–67, 73–74.

hätkähdyttävän voimakas keltainen silkki yhdistetty leveisiin valkoisiin pitseihin (10474:3). 1980-luvun röijyissä taas kiinnittävät huomiota hennot pastellisävyt (esim. 10976:3). Kokoelman perusteella 1990-luvulle näyttävän olleen tyyppillisiä voimakkaat kukkakuvioiset kankaat, mutta myös Kansallismuseon näyttelyssä esillä oleva vaaleansininen röijy runsaine paljettikoristeluineen on ajalle leimallinen (11442:17). Viimeisimmässä saantierässä vuodelta 2000 on kolme mustapohjaista, mustin pitsein somistettua röijyä, jotka edustavat uusinta tyyliä. Vuonna 1970 kokoelmiin tulleessa röijyissä on käsin virkattu pitsi kauluksena; muuten käytetyt pitsit ovat valmispitsejä, enimmäkseen nailonisia. Kankaista monet ovat yksivärisiä, mutta myös kukka- ja pallokuvioisiakin kankaita on käytetty.

Paitsi että röijyt ovat kauniita materiaaleiltaan ja koristelultaan, niistä löytyy joskus myös viehättäviä yksityiskohtia silmiltä piilossa: röijyissä 11124:8, joka on violetista silkistä tehty kokettiröijy, löytyy kauluksen alta valkoisella langalla ommeltu lehtikuvio.

Kokoelman röijyistä yhdeksän on nimetty juhlaröijyiksi. Vanhin näistä on 1980-luvulta, silkkiä ja väriltään valkoinen. Se on koristettu paljeteilla ja sitä on käytetty yhdessä valkoisen esiliinan kanssa. Uusimpien röijyjen kankaat on hankittu Dubaista, ne ovat 1990-luvun lopulta. Kankaat ovat erittäin näyttäviä: kahdessa röijyissä on käytetty hopeanväristä lameekangasta. Muissakin on joko paljetteja tai muuten kiiltäviä kohtia. Kolmessa röijyissä on käytetty läpikuultavaa kangasta ja niissä on mustat pitsit.

Päällysröijy on takin tapaan käytetty röijy, jonka malli on yksinkertainen ja materiaali paksumpaa, esimerkiksi samettia ja siinä voi myös olla vuori. Kokoelmassa on yksi päällysröijy (11538:5), joka on sinistä kuvioitua samettia. Röijyissä on musta vuorikangas. Etureunaan ja helmaan on ommeltu kapea tummansininen silkkikaitale eikä röijyissä ei ole kaulusta. Röijy kiinnitetään vyötärön kohdalta yhdellä nepparilla. Helma on ommeltu neljästä kappaleesta ja rypytytty laskoksille.

Naisten *aluspaita* oli vielä 1960-luvulla malliltaan suora, miehustassa oli hiuslaskoksia, poimutusta tai kirjailua. Paita ulottui lähes hameen helmaan saakka. Hihansuut olivat pitsikoristeiset ja kauluksessa oli monisakarainen, leveä, käsin virkattu pitsi. 1960-luvulla siirryttiin virkatuista pitseistä tehdasvalmisteisiin. Aluspaitaa käytettiin usein myös yöpaitana.²⁷

1970-luvulla käyttöön otettiin ohuesta puuvillapalttinasta valmistettu paita, johon saatiin muotolaskoksilla parempi istuvuus. Miehusta ja hihat olivat pitsikoristeltuja. Myös laamapaitoja käytettiin ja niihin lisättiin pitsikoristelu. 1990-luvulle tultaessa käytettiin trikoista, pitsein somistettua aluspaitaa, joka oli samanvärisen kuin röijy – tuolloin röijyt olivat usein läpikuultavia. 2000-luvulla on ollut tapana, että aluspaita teetetään, se on hyvin istuva, mustaa trikoota ja koristettu pitseillä ja kirjonnalla.²⁸

²⁷ Laukka 2006, 50; Viljanen-Saira 1981, 51–52.

²⁸ Laukka 2006, 50–57, 63–68, 74.

Aluspaitoja on kokoelmassa kolme. Ne kaikki on ommeltu valkoisesta puuvillakankaasta. Paidoista vanhin on tullut kokoelmiin 1969, jolloin sen kokoelmiin luovuttanut henkilö on kertonut sen olevan jo vanhanaikainen. Paidan malli on yksinkertainen: neliö, jonka keskelle on leikattu pääntie. Hihat on kiinnitetty istuttamatta. Paidan kaulus on tehdaspitsiä, mutta sen reunaan on virkattu punainen reunus ja samalla punaisella langalla on pitsi poimuttaen virkattu pääntiehen. Edustassa on punaisella langalla tehtyä aitapistokoristelua, jota on myös hihansuissa. Niissä on lisäksi kapeampi pitsi.

Toisessa paidassa on 9 cm leveä pääntiehen poimutettu brodyrikaulus. Miehustassa on punaisella ommellut aitapistoraidat. Miehusta on koristettu vaaleanpunaisella brodyriröyhelöllä, joka kulkee U-mallisen olalta olalle. Hihat ovat väljät ja niiden suut on koottu kapeammiksi kaitaleella, josta lähtee leveä brodyri. Kolmannessa paidassa on leveä virkattu pitsi pääntiessä. Etumuksessa on hienommasta, pystyraidallisesta kankaasta tehty simsetti.

Kuten edellä on todettu, naiset käyttivät ennen päällyspukineena villaista vaippaa tai saalia. Saaleissa oli pitkät hapsut ja ne olivat yleensä ruudullisia ja värikkäitä. Myöhemmin alettiin käyttää *villatakkiä*, josta siittäkin kehittyi oma romanimallinsa, jossa on kaksirivinen napitus ja taskut rinnan ja vyötäisten kohdalla. Väreinä takeissa käytettiin punaista, keltaista, sinivihreää ja sinipunaista. Taskujen kannet olivat usein eriväriset kuin muu takki ja niissä saattoi olla koristeena tupsut.²⁹ *Nahkatakki* ja *turkki* ovat uudempia päällysvaatteita, joita alettiin käyttää ensin Etelä-Suomessa 1970- ja 1980-luvuilla. Talvella naiset käyttävät päällystakina villakangastakkia tai puolipitkää tai pitkää turkkiä, kesällä käytetään nahkatakkiä tai villatakkiä.³⁰

Museon kokoelmassa on yksi täyspitkä turkki, yksi nahkatakki ja kolme villatakkiä. Villatakeista kaksi on mustia, toisessa näistä on hopealankaa lisänä. Yksi takki on kokonaan hopeanvärinen. Mustapohjainen, hopealangalla koristettu villatakki muistuttaa malliltaan röijyä. Siinä on leveät hihat, huivikaulus ja se on tehty vyötäröresorilla istuvaksi malliltaan. Kaikissa takeissa on kaksirivinen napitus. Viininpunaisessa nahkatakissa on myös huivikaulus ja kaksirivinen napitus. Takissa on vyötärösauma ja sen helma on poimutettu kuten röijyssä.

Hameet

1900-luvun alussa romanihame oli villa- tai puuvillakankainen. Sametti ilmestyi kapeana kaitaleena hameen helmaan tietävästi 1910-luvulla. Samettireunus ei ollut tuntematon valtaväestön hameissakaan: Kansallismuseon kokoelmissa on Huittisista 1800-luvulta leninki, jossa on kapea musta samettireunus helmassa. 1920-luvulla romanihameen sametin ja hamekankaan sauma oli noussut polven

²⁹ Viljanen-Saira 1986, 51.

³⁰ Idem.

korkeudelle. Kuten muutkin uutuudet, sametti yleistyi ennen kaikkea nuorten naisten hameissa. Vielä 1960-luvulla monet vanhemmat romaninaiset kieltäytyivät pukemasta päälleen ”kaksijatkoista” hametta.³¹

Kokoelmassa olevat romanihameet (yhteensä 14) ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta samettihameita. Tämä poikkeus on 1970-luvulla Hankasalmelta saatu villakankainen hame, jonka kangas on ruudullista. Ruudutuksen väreinä ovat punainen, musta ja keltainen. Hame on pitkä ja voimakkaasti laskostettu kuten samettihameetkin, mutta vuoriton.

Nykyisin se osa hametta, jota yhä kutsutaan ”varsinaiseksi hamekankaaksi”, on vain reilun kymmenen sentin levyinen kaitale vyötärökaitaleen alapuolella ja se jää käytännössä lähes kokonaan röijyn helman alle. Hametta kutsutaan kolmin-kertaiseksi, kun siinä on vuorikangas, varsinainen hamekangas ja sametti. Tällaiseksi hame kehittyi 1960-luvulla, jolloin myös kokonaan villakankaiset hameet alkoivat jäädä pois käytöstä; niitä käyttivät myöhemmin lähinnä iäkkäät ja heikkokuntoiset, jotka eivät jaksaneet kantaa samettihametta.³²

1960-luvulla hame ulottui nilkkoihin, mutta jätti hieman kenkiä näkyviin; nuorilla se oli pidempi kuin vanhoilla. 1970-luvulla hame piteni peittämään jalkineet. Hameen leveys oli 1960-luvulla 6–8 metriä, nykyisin noin 10 m. Varsinaisen hamekankaan osuus on puolestaan koko ajan vähentynyt: vielä 70-luvulla sitä saattoi olla noin 50 cm, nykyisin noin 11 cm. Hamekankaan ja sametin sauma on usein peitetty koristenauhoilla: 60-luvulla hopean tai kullan värisillä nauhoilla, 70-luvulla paljeteilla tai 1980-luvulta lähtien strassinauhoilla.³³

Sametti on aina ollut mustaa, varsinaisen hamekankaan väri on sen sijaan vaihdellut muodin mukaan. Kokoelman hameissa varsinaisena hamekankaana on käytetty silkkiä, brokadia, villakangasta tai puuvillakangasta (*kuva 6*). Sen leveys vyötärökaitaleen alapuolella on 11–27 cm. Se on joko itsessään koristeellista tai sitä on koristettu päälle kiinnitettyllä, koristellulla läpikuultavalla kankaalla tai kiinnittämällä siihen paljetteja tai ompelemalla koristeita. Hamekangas on kiinnitetty vyötärökaitaleeseen voimakkaasti poimuttaen. Vyötärökaitale on muutaman senttimetrin levyinen ja yleensä mustaa puuvillakangasta. Sametin leveys vaihtelee kokoelmien hameissa 4,4 metristä lähes kymmeneen metriin. Vuorikankaana on yleensä musta puuvillakangas.

Sametin lisääntyessä hameen paino on myös noussut: se saattaa painaa jopa 12 kg. Tämän vuoksi sen alla alettiin 1990-luvulla käyttää kankaasta tehtyä pönkkää, joka asetetaan vyötärön alapuolelle nostamaan hameen painoa pois iholta. Pönkkä on vyötärönauhan alapuolelle nauhoilla solmittava pitkulainen kangaspussi, joka nykyisin tehdään vaahtomuovista. Se on varsinkin nuorten naisten suosiossa.³⁴

³¹ Viljanen-Saira 1986, 50; Riitta Vohlonen: Paita, röijy, hameet ja esiliina: romaninaisen puku 1920-luvulta. Pro gradu -työ 1991, Helsingin yliopiston käsityötieteen laitos, s. 34–37.

³² Laukka 2006, 45–47.

³³ Idem, s. 45–47.

³⁴ Idem, s. 66.

Alushame pitää painavan helman pois jaloista ja korostaa poimuja. Romaninaisen alushame on pitkä ja helmasta leveä. Vyötärönauhaan on ommeltu yläosa ja noin polven kohdalla on poikkisauma, johon helmaosa on poimutettu. Sauma on peitetty vinokaitaleella tai koristenuhalla. Vanhimmat alushameet ovat puuvillakankaisia, raidallisesta tai kukallisesta kankaasta. 1960-luvulla vanhanmallisesta alushameesta alettiin siirtyä yksinkertaiseen tekokuituiseen alushameeseen.

1980-luvulla alettiin käyttää vyötäröltä tiukasti istuvia alushameita. 1990-luvulla on käytetty sekä tehdasvalmisteisia että teetettyjä alushameita. Tavallinen oli pitsillä ja satiiminauhoilla koristettu valkoinen alushame. Pönkkää edelsi tapa kääntää alushameen helma vyötärölle. 2000-luvulla on käytetty entistä kapeampia, trikookankaisia alushameita, joiden värit olivat valkoinen tai musta, ja hameita koristavat pitsit ja rimpsut.³⁵

Alushameita on kokoelmassa kolme. Ne ovat kaikki värillisistä kankaista ommeltuja. Hameiden pituus on 75–85 cm ja niissä on kaksi poikittaista osaa: yhdessä poikkisauma on lantiolla, kahdessa polven korkeudella. Yläosa on poimutettu vyötärökaitaleeseen ja helmaosa yläosan alareunaan. Kaikissa hameissa on pitkät nauhat vyötäröllä sitomista varten.

Esiliina

Romaninaisen pukuun kuului ennen aina esiliina. Nykyisin kotitöissä käytetään tavallista työesiliinaa, muuten käytetään edustavampaa esiliinaa, joka on ollut myös osa juhla-asua. Aikaisemmin tosin ero työesiliinan ja juhlaesiliinan välillä on ollut pienempi: esiliinat olivat malliltaan yksinkertaisempia ja ne oli tehty ruudullisesta tai raidallisesta kankaasta. Esiliinan nauhojen päissä oli pitkät tupsut.³⁶

Esiliinaa käytetään nykyisin paljon vähemmän kuin ennen, mutta se ei ole kokonaan jäänyt pois käytöstä. Airi Markkasen mukaan esiliina peittää kätevästi raskautta, joka on romanikulttuurissa salattava, ja sillä voi myös tilanteen vaatiessa peittää kasvot, jos esimerkiksi joku sanoo jotain sopimatonta.³⁷ Kansallismuseon kokoelmiin romanipukuja luovuttaneen tiedonantajan mukaan esiliinan käytön väheneminen liittyy naisten lisääntyneeseen autolla ajoon: auton ratin takana esiliina on tiellä ja sotkeentuu.

Esiliina on ollut malliltaan aina vyötärölle solmittava, vähän hametta lyhyempi. Esiliina koostuu kahdesta poikittaisesta kaitaleesta. 1960-luvun alussa esiliinoissa oli vielä paikkataskut. Esiliinan helmassa ja kaitaleiden sauman päällä oli pitsirimpsut ja käyttöön tulivat silloin ohuet tekokuitukankaat, väreinä valkoinen, keltainen, sininen ja violetti; kankaat saattoivat olla myös ruudullisia ja vino- tai pystyraidallisia. Esiliina ja röijy olivat harvoin samaa kangasta: usein toinen oli valkoinen ja toinen värillinen. 1960-luvulla esiliinaa käytettiin niin arki- kuin

³⁵ Idem, s. 48, 56–61, 67, 73.

³⁶ Viljanen-Saira 1986, 51.

³⁷ Markkanen 2003, 131.

Kuva 6. Hame 10976:1, nk. varsinainen hamekangas on puuvillasatiinia, alaosaa mustaa satiinia. Kuva: Suomen kansallismuseo / kansatiede.

juhlapuvussakin. 1970-luvulla muotia olivat kirkkaat värit, jopa mustia pitsejä yhdistettynä keltaiseen kankaaseen. Pitsejä käytettiin runsaasti. 1980-luvulta lähtien esiliinan käyttö on vähentynyt. Materiaaleina olivat silkki, nylon, sekoite; esiliinoissa oli pitsikoristelut, väreinä vaaleat pastellisävyt, edelleen kuvioina raitoja ja ruutuja. 1990-luvulla esiliinan käyttö väheni edelleen; juhlissa se oli usein samasta kankaasta kuin röjy. Esiliinaa käyttivät lähinnä vanhemmat ihmiset. 2000-luvulla esiliina on nuorilla ollut samanvärinen kuin röjy.³⁸

³⁸ Laukka 2006, 50–51, 57, 63–68, 74–75.

Esiliinoja on kokoelmassa yksitoista kappaletta. Näistä yksi on samasta kankaasta kuin röijy (10976:9 ja röijy 10976:6). Esiliinoja on usein tehty verhokankaista, ja kangas onkin useimmiten harvahkoa ja läpikuultavaa. 1960- ja 1970-luvuilla on käytetty varsin räikeän värisiä kankaita. Malli on kaikissa lähes sama. Esiliinassa on kapea vyötärökaitale, joka jatkuu sidontanauhoina. Siihen on voimakkaasti poimuttaen kiinnitetty yläkaitale, joka on 10–30 cm korkea. Helmaosa

Kuva 7. Esiliina 10976:9, voimakkaat poimutukset näkyvät hyvin. Kuva: Suomen kansallismuseo / kansatiede.

puolestaan on runsaasti poimutettu ylempään kaitaleeseen ja sen väljyys on koottu kumilankaompelein poimuille. Kaitaleiden välisen sauman peittää yläkaitaleeseen ommeltu röyhelö. Röyhelössä ja helmassa on yleensä pitsi tai helmaosa on kokonaan brodeerattua kangasta. Esiliinan koko pituus on tavallisesti 85–100 cm (*kuva 7*).

Kokoelmassa on lisäksi esiliinan tupsut vuodelta 1969. Ne ovat iskettyä nauhaa, jonka päissä on n. 50 cm pitkät, puna-musta-vihreät tupsut. Nauhaa käytettiin siten, että pitkä nauha kiedottiin kahdesti vartalon ympäri esiliinan päälle ja sidottiin niin, että tupsut jäivät roikkumaan vasemmalle kupeelle. Nauhan tekijä on kertonut, että tupsut ovat olleet harvinaisia jo 1940-luvulla (*kuva 8*).

Kokoelmassa on myös irtotasku, joka on saatu Kirvun romaneilta. Musta, punaisella kirjottu tasku on kiinnitetty pirtanauhaan. Pirtanauhut kuuluivat viime soittiin saakka romanien perinteisiin käsitöihin. Niitä tehtiin mm. Itissä, Nastolassa ja itäisellä Uudellamaalla. Nauhoja käytettiin myös sukkiin sitomiseen.³⁹

Huivit

Ennen kaikenikäiset romaninaiset käyttivät paljon huiveja. Päähuivi oli neliö, n. 90 cm x 90 cm. Se taiteltiin n. 10 cm:n levyiseksi ja solmittiin taakse. Huivissa ei ollut hapsuja, väriltään se oli musta-, valko- tai keltapohjainen. 1950-luvulta lähtien ruusukuviolliset huivit tulivat muotiin. Materiaaleina olivat kesällä ohut silkki- tai tekokuitukangas, talvella villakangas. 1970-luvulta 1990-luvulle päähuivin käyttö väheni, 90-luvulla niitä käyttivät vain vanhat naiset. Materiaaleina on käytetty villa-, puuvilla-, silkikankaita ja huivit on koristeltu itse.⁴⁰

Hartiahuivit olivat tumma- tai vaaleapohjaisia, kukkakuvioisia ja hapsureunaisia. Pitkiä hapsuja on pidetty arvokkaampina. Näiden huivien materiaalina oli villa tai tekokuidut. Hartiahuivia käytettiin sekä sisällä että ulkona, myös juhliissa. Röijyn kaulukset puettiin hartiahuivin päälle, päät vyötärönauhan alle. Hartiahuiveja oli varsinkin vanhoilla naisilla; ne olivat Neuvostoliitosta hankittuja, mustapohjaisia ja ruusukuosisia. Nykyisin vanhemmat naiset käyttävät juhla-asussa ohuita mustia ja valkoisia hartiahuiveja.⁴¹

Aikaisemmin oli talvella käytössä suuri kuvioitu *villasaali*. Saalin käyttö loppui ensin Etelä-Suomessa, sitten pohjoisessa, kun takkien käyttö alkoi yleistyä.⁴²

Kokoelmassa on kahdeksan erikokoista ja eriväristä huivia, ilmeisesti kaikki hartiahuiveja. Kaikissa huiveissa on kukkakuviointi, osa on venäläismallisia ruusuhuiveja. Useimmat ovat villasekoitekangasta, kaksi on silkkiä ja kahta lukuun ottamatta kaikkien reunoissa on hapsut, yleensä pitkät.

³⁹ Viljanen-Saira 1986, 47–48.

⁴⁰ Laukka 2006, 51–69.

⁴¹ Laukka 2006, 75.

⁴² Laukka 2006, 53; Viljanen-Saira 1986, 51.

Kuva 8. Kokoelmia varten tehdyt palmikontupsut sekä vyötäisillä vyöliinan tupsut, puettu-
na Iida Nymanille. Kuva: Osmo Vuoristo 1969. Museoviraston kuva-arkisto.

Naisten jalkineet

Vanhemmissa kuvauksissa korostetaan romaninaisten kenkien olleen korkeakor-
koisia. Sama pätee edelleen. Romanit ovat käyttäneet yleensä tavallisia muotiken-
kiä, mutta yleensä vaatimuksena on, että kengissä on oltava kapea, ranskalainen
korko. Naiset ovat toki käyttäneet muitakin kenkiä: viime vuosisadan ensimmäi-

sellä puoliskolla naisilla oli varrelliset, nauhalliset ruojukengät, joiden korko oli leveä ja matala.⁴³

Naisten jalkineita kokoelmassa on vain kahdet: molemmat ovat ns. nilkkureita, toiset mustat ja toiset viininpunaiset.

Korut

Korut ovat oleellinen osa romanipukua. Romanikoruja on kokoelmassa 14: kolme sormusta, neljät korvakorut, neljä kaulakorua ja kaksi palmikonriipusta. Viimeksi mainitut ovat peräisin 1800-luvulta ja tieto niiden mahdollisesta kuulumisesta romaneille on peräisin viimeiseltä omistajalta.

Suomen romanien korumallistokin eroaa muun Euroopan romanien koruista. Suomessa on ilmeisesti ollut myös korumalleissa selviä alueellisia eroja. 1950-luvulta lähtien erot ovat pienentyneet.⁴⁴

Romaneilla on ollut omat perinteiset mallinsa, joita tietyt kultasepät ovat valmistaneet heitä varten. Naiset ovat käyttäneet pääasiassa korvakoruja ja sormuksia, joskus käätyjä. Myös kameeriipukset ja -rintakorut ovat suosittuja. Ranrenenkaita sen sijaan on käytetty vain Etelä-Suomessa. Viljanen-Sairan mukaan romanikorut ovat aikaisemmin olleet pääasiassa hopeisia, mutta kokoelman korut ovat enimmäkseen kultaa, joten ne edustanevat uudempaa perinnettä.⁴⁵ Monet kokoelman koruista on koristettu sinisillä kivillä. Yksi kaulakoruista edustaa romaneilla perinteisesti enemmänkin miesten kellonperissä esiintynyttä hevosteemaa: naisen kaulakorussa on kaksi hevosen päätä vastakkain. Korut ovat kaikki varsin kookkaita, mikä on myös ollut tyypillistä romanikoruille. Kameekoruja ei kokoelmassa ole.

Menneinä aikoina korut olivat sijoitus, jossa perheen varallisuus kulki helposti mukana ja jota voitiin vaihtaa tai myydä tarvittaessa. Rahakorut edustavat vanhaa, kansainvälistä romaniperinnettä, joka on kuitenkin Suomessa ollut harvinaisempaa. Kokoelmassa on hopearahoista tehty kaulaketju (10696), jossa on 46 rahaa sekä hopeinen sydän. Rahat ovat vuosilta 1865–1948. Myös miesten kellonperissä on tiettävästi käytetty rahoja koristeena. Romanimiesten korut ovat Suomessa olleet harvinaisia, vaikka muualla Euroopassa niitä on käytetty paljon.⁴⁶

Korvakorut ovat suomalaisessa romanipuvussa olleet aina tärkeitä. Niissä alueelliset erot ovat näkyneet parhaiten. Kehärenkas on ollut käytössä Pohjanmaalla, Keski-Suomessa, Satakunnassa ja osassa Hämettä.⁴⁷ Yhdet kokoelman korvakoruista ovat puikolla varustetut kehärenkaat (11529), joissa kehän lävistää kaareva osa, josta riippuvassa palmetin muotoisessa osassa on kolme sinistä kiveä. Korun

⁴³ Viljanen-Saira 1986, 51.

⁴⁴ Viljanen-Saira 1986, 40–41.

⁴⁵ Viljanen-Saira 1986, 41.

⁴⁶ Grönfors 1981, 52.

⁴⁷ Viljanen-Saira 1986, 41.

Kuva 9. Korvakoru 11529.
Kuva: Markku Haverinen 2007.

koko pituus on 8,8 cm (kuva 9). Toisissa suurissa riipuksissa (10066:10) on yhdistetty rengasosa, (halkaisija n. 4 cm) ja kyynel- tai pisaraosa (pituus n. 4 cm). Renkaan keskellä kulkee kaarevalinjainen poikkiosa, josta riippuu punaisella kivellä koristettu sydän. Suurissa korvakoruissa on korvan päältä kulkeva ketju tasapainottamassa korun painoa.

Sormukset ovat korvakorujen ohella kuuluneet suomalaisten romanien korustoon, mutta niistä ei ole ollut erityisiä omia tyyppejä.⁴⁸ Kokoelman sormukset ovat kaikki lasikivellä koristettuja. Vanhimmasa, 1860- tai 1870-luvulta peräisin olevassa on useampi pienempi kivi, mutta ovat yhden suuren kiven sormuksia. Vanhin sormuksista on hopeinen, muut kultaa.

Romanimiehen puku

Artikkelin alussa oli joitakin vanhempia kuvauksia romanimiehen asusta. 1900-luvun alkupuolella romanimiehet käyttivät kaksirivistä tummansinistä tai mustaa liivipukua, jossa oli suorat housut. Jalkineina olivat Länsi-Suomessa pitkävartiset saappaat, kun taas Itä-Suomessa käytettiin pitkään kippurakärkisiä lapikkaita, joiden varsista saattoi riippua koristeelliset tupsut. Saappaan varteen mahtui piiloon hevospää tai puukko. Viljo Koivisto kertoo pitkävartisista ns. roikovartisista kengistä, joiden varrensuun reunassa kulki sahalaitainen koriste. Karjalassa romanit käyttivät ns. korkosaapasta.⁴⁹

Miehen perinteinen paita valmistettiin parhaasta puuvillakankaasta, ennen toista maailmansotaa myös silkistä. Sen kaulus oli tavallista paidan kaulusta kookkaampi ja koristeltu reunan alle kiinnitetyllä punaisella hammasnauhalla tai

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ Viljo Koivisto, *Mustalaiset. Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykypäivästä*. Vantaa: RV-kirjat 1984, s. 81; Viljanen-Saira 1986, 52.

langalla. Samaa koristetta käytettiin myös paidan hihansuussa ja rinnuksessa. Paidan hihat olivat leveät. Solmiota romanimiehet eivät ole käyttäneet vaan kaulassa oli silkkihuivi. Silkkipaidat olivat kirkasvärisiä, usein punaisia tai vihreitä. Niitä ei koristeltu valkoisen paidan tavoin.

Puku teetettiin räätäilillä tai hankittiin kaupasta. Muutamia romanitaustaisia räätäleitä on tietävästi ollut. Paidan ompeli kuitenkin tavallisesti romaninainen tai valtaväestöön kuuluva ompelija. Saappaat teki suutari tilaustyönä. Malli tunnettiin ns. ”kovavartisena” saappaana, jossa ohuen päällisnahhan ja vuorin väliin oli sijoitettu vahvempi nahka antamaan ryhtiä varrelle. Saappaat olivat väriltään mustat tai ruskeat.

Asuun kuului leveälierinen tumma huopahattu, talvella myös karvalakki. Talvella romanimiehet käyttivät susiturkkeja.

1940-luvun lopulla romanimiehen asuksi vakiintui nopeasti ns. pussihousu-asu. Tätä asua käyttivät valtaväestön autoilijat työasuna ja siihen kuului tummasta diagonaalikuosisesta villakankaasta valmistettujen saapashousujen lisäksi kaksirivinen takki ja vegahattu, autoilijan ”koppalakki”. Asu poikkesi selvästi aikaisemmasta eikä sen leviämiseen ole voitu osoittaa selvää syytä. Vanhemmat miehet eivät hyväksyneet pussihousuasua. Asuun kuului niin ikään liivi, kaksirivisellä napituksella kellonperineen.

Tämä asu säilyi pitkään, myöhemmin juhla-asuna varsinkin romanien omissa juhlissa. Asu muuttui koristeellisemmaksi: takkiin lisättiin tammit ja nahkapäällysteisiä koristenappeja. Myöhemmin paksuhko huivikauluksinen villatakki korvasi arkikäytössä takin. Kirkasvärisen takin selässä oli tavallisesti tamppi ja rinnuksessa hevos- tai tähtiaiheinen koristekuvioraita.

Saapasmuotiin toivat vaihtelua 1950- ja 1960-luvuilla ns. pitkävartiset saappaat, joiden varsi kääntyi lapikkaan tavoin. Saappaan terä oli kuitenkin tavallisesti jatsarimallinen. Etelä-Pohjanmaalla tällaista saapasta kutsuttiin ”riukuarreksi”. Pitkävartiset saappaat kuuluivat pitkään romanimiehen vaatetukseen, mutta nykyisin monet käyttävät tavallisia tummia kenkiä, tavallisesti lakeerikenkiä (*kuva 10*).⁵⁰

Miesten vaatekappaleita on kokoelmassa vain 14 kappaletta. Näihin kuuluu kolmet saappaat, takki, villatakki, paita, kolmet liivit ja neljät housut sekä hattu. Miesten vaatteet ovat vähän vanhempia kuin naisten: niistä suurin osa on tullut kokoelmiin 1980-luvulla ja uusimmatkin vuonna 1990. Takki, housut ja liivit ovat edellä kuvatun, sotien jälkeisen asun tyyppisiä. Housut ovat saapashousuja, liiveissä ja takissa on kaksirivinen napitus. Kokoelman ainoa paita on perinteinen puuvillapaita, jossa on punaisella ommellut varsipistokoristeet. Saappaat ovat pitkävartisia mustia nahkasaappaita.

⁵⁰ Viljanen-Saira 1986, s. 52.

Lopuksi

Kansallismuseon romanipukukokoelma kuvastaa suhteellisen hyvin romanipuvun kehitystä parina viime vuosikymmenenä. Ajalta ennen nykyisen tyyliä vaatteita ei kokoelmassa kuitenkaan ole juuri mitään. Vanhempaa materiaalia tuskin myöskään enää tullaan saamaan lisää, sillä romanikulttuuriin ei kuulu säilyttää vainajille kuulunutta tavaraa. Tulevaisuudessa tulee siis keskittyä sen hetkisen aineiston tallentamiseen.

Yleisölle kokoelma on nähtävissä digitaalisessa muodossa Suomen Museot Onlinessa (<http://suomenmuseotonline.fi/fi>).

Kuva 10. Purmon romaninuoria vuonna 1960. Alkuperäinen kuva: Mustalaislähetys ry. Museoviraston kuva-arkisto.

Lähteet

Arkistolähteet

Museovirasto, Kansatieteen keruuarkisto. Helsinki.
Kyselyn A17 vastaukset.

Painamattomat lähteet

Laukka, Julia 2006. Suomalaisen romaninaisen puvun kehitys 1960-luvulta 2000-luvulle.
Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto, käsityötieteen laitos.
Vohlonen, Riitta 1991. Paita, röjy, hameet ja esiliina: romaninaisen puku 1920-luvulta.
Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto, käsityötieteen laitos.

Kirjallisuus

Aspelin, J. R 1895. Suomen mustalaiset. Kirjoitussarja Uudessa Suomettaressa 1894–95
H.A. Reinholmin arkiston pohjalta. *Unholan aitta 2*. Helsinki 1994.
Grönfors, Martti 1981. *Suomen mustalaiskansa*. Helsinki : WSOY.
Joki, Aulis 1956. Kristfrid Gananderin mustalaistutkielma. *Virittäjä* 1/1956.
Koivisto, Viljo 1984. *Mustalaiset. Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykyäivästä*. Vantaa : RV-kirjat.
Markkanen, Airi 2003. *Luonnollisesti. Etnografinen tutkimus romaninaisten elämästä*. Joensuu yliopiston humanistisia julkaisuja 33.
Pulma, Panu 2006. *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-ai-kaan*. Historiallisia tutkimuksia 228. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Romaninaisten perinteiseen pukuun liittyvät toimeentulotukikäytännöt. *Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita* 12 / 1999.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 10.
Suometar 26.5.1863 (n:o 41).
Viljanen-Saira, Anna Maria 1986. *Kultaiset korvarenkaat: mustalaisten kulttuuri ja käsityöt*. Helsinki : Otava.